

MÁRIA BÁTOROVÁ

REFLEXIA V POÉZII, POÉZIA V REFLEXII
(Tvorba ako rezistencia, spôsob prežitia, pestovanie trvania existencie)

*„Nenávidím svoj čas z celého srdca, človek
v ňom zomiera od duchovného smädu.“*

Antoine de Saint Exupéry

„Toto je u nás doba veľkého umierania ducha.“

Pavol Strauss

Úvodom

Všetko je v jednom. Nevieam, či táto veta je v textoch Pavla Straussa, ale jej forma a význam ho vystihuje. Toto je dojem, ktorým by sa dal autor charakterizovať. Preto sa zdá taký úžasný, nedostupný, protirečivý, nevysvetliteľný a nevyložiteľný. Preto ho s chuťou čítajú, prípadne i citujú (náležite či nie celkom náležite) a preto ho tak radi a ľahko opúšťajú a zabúdajú. Niečo ako Bibliu alebo Písmo. Odborníci aj bežní čitatelia. Je to príliš náročný spoločník, namáhavý a v jednoduchosti nepochopiteľne zložitý. Vo všetkej svojej skromnosti mnoho požaduje: maximálne sústredenie na každé svoje slovo, lebo inak uniká význam, žiada prekročiť tieň vlastných intelektuálnych lektúr, otvoriť sa jeho systému myslenia, tolerantne vnímať jeho zažitú, preskúmanú, ostro reflektovanú skutočnosť a uvažovať o nej v jeho koordinátoch. Zničiť paradoxy: ťaživú skepsu a ostrú iróniu, ktorá je všeobecná a nikdy ju neorientuje len mimo seba, a rovnako zničiť a uveriť jeho harmónii vytvorenej z nulových možností...

Strauss a jeho dielo, to je tá odvrátená, skrytá, neinterpretovaná, málo evidovaná a poznaná tvár slovenskej intelektuálnej skutočnosti 20. storočia. Jeho život a reflexia vlastnej existencie nesú v sebe azda všetky symptómy vývinu dejín krajiny, v ktorej ako vnútorný emigrant prežil skoro celý život.¹

---

¹ Narodil sa 30. 8. 1912 v Liptovskom Sv. Mikuláši. 1931–37 štúdium medicíny vo Viedni a v Prahe. V Prahe vydáva 1936–1937 dve po nemecky napísané zbierky veršov: *Kanone auf dem Ei* a *Schwarze Verse*. 1939 je na vlastnú žiadosť preložený z nemocnice v Plzni do

Pavol Strauss tvrdí, že „každé písanie je autobiografické“.² Začína ako básnik a to v jazyku filozofov – v nemčine, jeho druhej materskej reči, ale žitá skutočnosť ho núti pokračovať žánrami, ktorými sa dá k nej priamejšie vyjadriť: denníkom, esejou, aforizmom. Jeho umelecké vyjadrenia sú skutočne žánrovo neza-

plukovnej nemocnice v Ružomberku. Tu sa zblíži s rodinou konvertitov Munkovcov. 1940 – lekár v Palúdzke. Píše zbierky: *Worte aus der Nacht* (vyšla dvojjazyčne až v roku 2001), *Und der Bruder Abel lebt ja noch* (v rukopise). V roku 1942 konvertuje na katolícke náboženstvo pod vplyvom priateľstva s Munkovcami. 1944 – narukuje do voj. Nemocnice v Ružomberku. Tam ho zastihne SNP. Prechádza do poľnej nemocnice na povstaleckom území. Po potlačení povstania zajatý gestapom a väznený. 10. 11. vyslobodený, 1945 – skrýva sa v kláštore v Trnave, sobáš s Máriou Loydlovou. Pracuje na onkológii v Bratislave. 1946 – primár chirurgického oddelenia v Skalici, neskôr riaditeľ nemocnice. Štúdijný pobyt v Zürichu u prof. A. Brunnera. Z cesty vydáva *Kaleidoskop z cesty po Švajčiarsku* (1947), prispieva do časopisu *Verbun*. 1948 – *Mozaika nádeje* (denníky). *Stĺpy* (básne v próze). Preklady: Peter Lippert: *Človek Jób hovorí s Bohom*, *Oda Schneiderová: Kňazstvo ženy*. *Eseje a denníky: Ecce homo*. (tlačou vyšlo až v r. 1992)

Vyššie dvadsať lekárske odborných prác v: *Slovenský lekár*, *Rozhledy v chirurgii*, *Lekársky obzor*, *Bratislavské lekárske listy*.

1950 – *Tesná brána*. *Eseje, denníky* (tlačou až v r. 1992), 1956 – pozbavený miesta v Skalici a preložený do Nitry s minimálnou možnosťou operovať. Tu zotrvať až do penzie. 1960 – *O láskavej bolesti* (básne) *Aforistické diárium*. 1962 – *Trofeje ticha* (básne) – knižne 1994, *Susedstvo nehy* (rukopis básní). 1963 – *Cesta na koniec bólu* (básnická zbierka, rukopis). 1964 – *Križová cesta pre chorých* (Rím), *Viac ako tlieť*, *Katalóg premien* (zbierky básní). 1965 – *Postila dneška* (Rím pod menom Jozef Augustín), *Jean-Paul Sartre: Nepochovaní* (preklad pre rozhlas). 1966 – *J. Giraudoux: Bláznivá zo Chaillot* (preklad pre rozhlas). 1968 – *Zápisky diletanta* (Tatran Bratislava). 1970 – *Sám so sebou* (denník, rukopis). 1971 – *Zákruty bez ciest* (Smena Bratislava). 1972 – *Rozhrnutá opona* (Pohľady do duše moderného človeka. Rím). 1987 – *Kroky ducha* (básne v próze, rukopis). 1988 – *Neodoslané listy* (eseje, rukopis). 1989 – vzniká film *Jána Kollára*, zachytáva tri osobnosti slovenskej literatúry: P. Straussa, M. Haľamovú a M. Rúfusa (ich rozhovor a interiér domu pri návšteve Straussovcov v Nitre). *Sme mocnejší než čas* (Apokalyptické tiene), (denník, rukopis), 1991 – *Rekviem za živých* (Slovenský spisovateľ, cena SS). 1992 – čestný doktorát Univ. P. J. Šafárika v Košiciach, Pavol Strauss – Milan Rúfus: *A slovo rozdúchal duch* (Prešov), trilógia: *Mozaika nádeje* (2. vyd.), *Ecce homo* a *Tesná brána* (SSV, Trnava), *Náhhera nečakaného* (Košice), *Kvety z popola* (Martin), *Úsmev nad úsmevom* (Bratislava), *Čestné občianstvo mesta Skalica a Nitra*, *VŠP Nitra – vedecký seminár* – zborník *Literárna tvorba Pavla Straussa*, udelenie *Cyrilometodskej putovnej medaily*. *Variácie o tom istom* (denník, rukopis). 1993 – *Zákruty bez ciest* (2. rozšírené vydanie), *Mozaika meditácií* (križová cesta, obe v Bratislave), *Za mostom času*. *Písanie bez konca* (Košice), *Listy sebe* (denník, rukopis). 1994 – *Body istoty* (denník. Rukopis), *Kolíška dôvery* (Trnava), *Proroci a úsmev* (eseje, rukopis).

3. júna 1994 zomiera, pochovaný na Mestskom cintoríne v Nitre. Posmrtné: 1994 – *Odvrátený hlas* (Bratislava), *Torzo ticha* (v tom: *Trofeje ticha*, *Stĺpy*, *Ešte slzy dňa i noci*, *DAKA Bratislava*), 1996 – *Život je len jeden* (Bratislava), zahraničná konferencia o živote a diele P. S. na Katolíckej univerzite Petra Pázmáňa v Pilišskej Čabe v Maďarsku. 1997 – *Julo Rybák: V dotyku s Pavlom Straussom* (Košice), 1998 – *detto I, II* (Prešov), 1999 – *detto III* (Prešov), 2000 – *Človek pre nikoho* (DAKA Bratislava). *Odhalenie pamätnej dosky* v Nitre. 2001 – *Slová z noci* – *Worte aus der Nacht* (dvojjazyčné vydanie, rukopis pôvodne po nemcky, DAKA Bratislava), 2004 – *Pavol Strauss – Julo Rybák Premožený čas* (Košice). V r. 2002 bola v Liptovskom Mikuláši založená spoločnosť Pavla Straussa.

2 Pozri k tomu: Strauss, P.: *Človek pre nikoho*, DAKA, Bratislava, 2000, z toho kapitoly *Keď sa knižou konáre spomienok*, *spadnú kadejaké plody*, s. 162 a n.

kryte autobiografické, najmä však faktografické denníky. Aforizmy svojou skúsenostnou bázou sú vlastne koncentrátom zažitého a prerozmýšľaného, rovnako ako eseje a poézia je natoľko reflexívna, že nebyť miestami až prísne zachovanej formy básní, tvorili by len paralelu k spomínaným útvarom. Autorov intelekt preferuje pojmovosť a diskurzívny dialóg pred príbehom. Preto smeruje jeho tvorba vždy k abstrakcii, preto sa vidí ako elitná, miestami kontroverzná, a tým nejasná, nejednoznačná. Strauss je presvedčený, že vývin sa nesie práve a len na myšlienkach. Na púhej skutočnosti by zrejme dávno zanikol: „Národy žijú a prežijú len vo svete myšlienok. Od reprodukcie deja po abstrakciu.“ (s. 76) Tvorca množstva brilantných aforizmov nevyužíva šancu vyrozprávať v biografiách či denníkoch pointovane anekdoty zo svojho života.³ Aj obraznosť je priltmená⁴, všetko predstihuje aj vo veršoch reflexia a intelektuálny diskurz. Tento je však opačne v reflexívnych žánroch miestami výrazne poetický. Podstatou Straussovej poetickosti je paradox, rytmus a hudobnosť, v menšej miere metafora či prirovnanie, obraz.

Roky inferna verzus sloboda

Dialogickosť je jednou zo základných vlastností Straussových textov. Hovorí so sebou a provokuje iných k mysleniu. Jeho životnú filozofiu zachytávam cez autobiografiu Človek pre nikoho (DAKA, Bratislava 2000 – z tohto diela sú všetky tu uvádzané autorove citáty), ktorá je existenciálnou reflexiou zmyslu jedného ľudského života. Za názvom tejto autobiografie by mal byť otáznik, pretože jeho význam nie je len konštatujúci, ale je otázkou na množstvo entít, ktoré ľudský život tvoria. Otázka o sebe je pre Pavla Straussa jedným z kľúčových inštrumentov myslenia. Nielen jeho provokačné vyhlásenia sa spytujú, ale na začiatkoch mnohých reflexií sú vecné otázky, ktoré napokon urobí predmetom jednotlivých pojednaní. Na konci tohto kolotoča, v ktorom rotujú jednotlivé ľažiskové problémy tak, že nevieme určiť, kde je ich začiatok a kde koniec, je definícia: „Najmúdrejšou odpoveďou je otázka.“ (s. 173) Ale odpovedi na ňu nenachádza, záhada ostáva záhadou. Tento princíp sa týka života ako celku, ktorý má končiť ako otvorená možnosť pre iný život: „...Aby sa život mohol skončiť ako otáznik pred novým životom. Veď všetko i tak bolo otázne, otvorené.“ (s. 173). Je to spôsob myslenia, ktorý myslenie evokuje, zdanlivo rozpletá a výpovede koncentruje do výrokov, ktoré vyzerajú ako výsledok, ale môžu byť aj začiatkom. Jednoznačné sú len pochybnosti: „A všetko ostáva otázne a každý je otáznikom pre každého, a nepriznane [...] i pre seba.“ (s. 159). Straussovo dielo je demonštrácia tejto inštrukcie, je koncentrované v sebe, a predsa otvorené, preto sa vidí také zložité a nerozlúštiteľné.

Reflexia ako záchrana, obrana pred technickou civilizáciou, alebo neskôr pred redukovanou civilizáciou a kultúrou v totalitných systémoch.

3 C. d., s. 165.

4 C. d., s. 15.

Na začiatku 20. storočia a neskôr, keď sa ukázalo pestovanie myslenia ako oprávnené a podstatné voči napredovaniu techniky, ktorá zlyhávala stále znova v dvoch svetových apokalypsách na ľudskom faktore, totiž na chuti človeka ovládať a mať moc, zaoberajú sa touto otázkou sociológovia a filozofi. V závere svojho základného diela *Der Untergang des Abendlandes (Zánik Západu)* hovorí Oswald Spengler o „faustovskej vášni, ktorá zmenila povrch zeme“ a ďalej: „...Stroj sa považoval za pekelný, a právom. V očiach veriaceho človeka znamená zosadenie Boha. Kauzalita sakrálneho vydáva človeka napospas. [...] Všetko, čo je rozhodujúce, sa sťahuje dovnútra.“⁵ Gabriel Marcel nachádza k tomu u Goetheho verš, ktorý vysvetľuje „faustovskú vášeň“: „Ihr einziger Trieb ist, Neues zu erfinden.“ („Jej jedinou vášňou je vynachádzať nové.“)⁶

V druhej polovici 19. a začiatkom 20. storočia sa kultúrna civilizácia vzoprela tlaku techniky, umenia „zvnútorneli“ a stali sa miestom skúmania človeka a prejavom jeho individuálnej schopnosti vnímať svet. Rozličné centrá Európy, Anglicka, ale aj Ruska a Ameriky boli prepojené priamym kontaktom umelcov a mysliteľov, pričom sa v tomto čase tieto dve činnosti nevylučovali, ba naopak sa dopĺňali a vytvárali dojem, že komplexná osobnosť má právo na vlastnú filozofiu života a tvorby.

Príkladom na to blízky Pavlovi Straussovi bolo prostredie Viedne⁷, kde začal študovať medicínu v roku 1931. K medicíne, ale aj do medzivojnového kultúrneho prostredia Viedne neprichádza náhodne, ale aby sa začala naplňovať jeho neskôr životom potvrdená skúsenosť: „V živote mnohé, čo vyzerá ako náhoda, sa ukáže nevyhnutnosťou.“ (s. 174) Jeho vzťah k medicíne možno podmieniť dvojnásobne: vrodenu srdcovou chorobou matky, ktorú nadovšetko miloval a ktorú zavčasu stratil (zomrela ako 42 ročná). S chorobou ako fenoménom sa stretáva od malička aj cez prax starého otca – mestského lekára v Liptovskom Mikuláši. Toto staré kultúrne centrum dnešného stredného Slovenska, v ktorom bola prvá ľudová knižnica už v r. 1829, prvé slovenské divadlo, prvé noviny...,⁸ v ktorom sa narodil a nota bene v tom istom dome ako Pavol Strauss žil Janko Kráľ, básnik, ktorého reflexie a vízie patria k počiatkom slovenskej básnickej moderny, poznačilo výchovu a lektúru mnohých vynikajúcich osobností (Nevan, Rúfus a i.) slovenskej kultúry, ktoré absolvovali slávne mikulášske gymnázium, navštevovali literárne krúžky a koncerty...

Okrem toho boli kultúrne kruhy na Slovensku vždy viacjazyčné, takže Pavol Strauss hovoril rovnako dobre po nemecky a po francúzsky ako po slovensky. Toto všetko spolu s vášňou pre hudbu, ktorá mu po celý ďalší život nahrádzala matku, od ktorej vzťah k hudbe a jej interpretácii získal, bolo vynikajúcou vý-

⁵ Oswald Spengler: *Der Untergang des Abendlandes*. Zitiert nach: Marcel, G.: *Der Untergang der Weisheit. Die Verfinsterung des Verstandes*. Heidelberg: F. H. Kerle Verlag, 1960, s. 19–22.

⁶ C. d., s. 22.

⁷ Pozri k tomu: *Die Wiener Moderne. Literatur, Kunst und Musik zwischen 1890 und 1910*. Herausgegeben von Gotthart Wunberg. Philipp Reklam jun., Stuttgart, 1981.

⁸ Pozri heslo: Gašpar Féjerpataký–Belopotocký. In: *Slovník slovenských spisovateľov*, Bratislava: Obzor, 1984, s. 131, 132.

zbrojou do kultúrneho sveta Európy. Mladý študent má však ešte niečo, čo vtedajšia Viedeň už postráda: nádej a úsmev. Viedenských intelektuálov o to obral narastajúci kapitalizmus a jeho následky, Pavla Straussa až fašistická a následne socialistická totalita.

Mladý študent prichádza do Viedne plný nádejí. Spätne túto etapu života sám charakterizuje ako „...duchovný svet zažatý sviecou hľadajúcich srdíc“. Tento duchovný svet zahŕňa mená ako: „Girardi, Peter Altenberg, Schnitzler, Hofmannsthal, Mahler, Brahms a Billroth, Karl Krause, Moisi, Aslan a Robert Musil, počíta k pocitu vlastného rastu spätne Kaisertreu Operu, Burgtheater až po heurigeru. [...] Muselo to byť milé mávnutie rakúskej nonšalantnosti, na ktorú bolo adaptované lahodné detstvo.“ (s. 171) Identifikácia šťastného („lahodného“) detstva s „rakúskou nonšalantnosťou“ vyjadruje pocit slobody a zároveň kultivovanosti a elegancie štýlu (ak spomína K. Krausa), azda už aj tušenie zdravej skepsy a realistickej pravdivosti výpovedí (ak spomína P. Altenberga, ktorý podnietil spôsob tvorby R. Musila, ktorého dielo *Muž bez vlastností* spolu s dielom M. Prousta Straussa fascinovalo). (s. 159) „Lahký ošial' mladosti mal na dne brázdu starosti, vrásku smrti.“ (s. 99) „Lahodné“ detstvo zatienené chorobami a prípadmi pacientov starého otca Kuxa (jeho úmrtie počas gymnaziálnych štúdií), ale najmä stálou hrozbou straty matky, sa vo Viedni spojilo s tým, čo pre prvé dekády 20. storočia v umení W. Hofmann nazval „*Erwachen zum Tode*“ („Prebudenie sa do smrti“).⁹ Smrť bola jedným z kľúčových motívov moderny, diel autorov, ktorých Strauss obdivoval (R. M. Rilke, F. Werfel, F. Kafka a i.)

Po dvoch semestroch vo Viedni pokračuje v štúdiách v podstatne odlišnej klíme Prahy na Karlovej univerzite. Tu zažíva roky prvej konverzie ako sám nazýva svoj príklon k ľavicovo orientovaným intelektuálom. Tento proces je celkom prirodzený, pretože zapadá aspoň do dvoch zjavných súradníc. Podmienkou je tu Straussovo sociálne cítenie, ktoré „nasal“ pri pozorovaní práce lekára Kuxa, ktorý nikdy neodmietol a bezplatne liečil slovenských chudobných. Toto vedomie sociálnej empatie spájalo v medzivojnovom období väčšinu slovenských intelektuálov a umelcov bez ohľadu na politické či konfesijné presvedčenie. Od sociálneho cítenia je už len krok k uvažovaniu o riešení sociálnej otázky a životných potrieb núdzných mäs. Marxizmus sa tu videl ako reálne východisko, reálne potvrdené, zdánlivo fungujúce v Rusku. Mnohí umelci moderny a avantgardy boli spočiatku, či priebežne členmi komunistickej internacionály. Vízia spravodlivého rozdeľovania vo svete, dostatku pre všetkých, a tým umenšenia ľudskej biedy a utrpenia, nemohla stáť v protiklade s pestovaným a kultivovaným vzťahom k človeku, s humanizmom umelca a budúceho lekára.

Ak sa „vnútro“ mladého Straussa začína v Prahe búriť „proti lapidárnym nezrovnalostiam a nespravodlivostiam čoraz prítomnejšej neistoty sveta“ (s. 171) práve príklonom k marxizmu, netrvá dlho. Právě kontúry tejto nádeje sa ukážu, keď v roku 1936 Stalin zakáže operu Šostakoviča. Straussovým „vnútrom“, ži-

⁹ Hofmann, W.: Hans Makart. *Das Erwachen zum Tode*. In: *Experiment Weltuntergang. Wien um 1900*. Hrsg. Werner Hofmann. Prestel-Verlag München und Hamburger Kunstthale, 1981, s. 9–20.

veným hudbou, otrasie táto nová neistota a vedie k okamžitému rozchodu s marxizmom. Túžba po vnútornej istote však ostáva. Ona otvára aj významové konštanty zbierok vydaných počas štúdií v Prahe po nemecky (*Die Kanone auf dem Ei* a *Schwarze Verse*, obe 1936–37). Krehkosť tu stojí zjavne proti ničivej sile a hrubosti, skepsa a sklamanie sa zrkadlia v čiernej farbe veršov.

Ako absolvent ostáva po promócií niekoľko mesiacov pracovať na 1. internej klinike u prof. Schmidta a neskôr narukuje a na vlastnú žiadosť je v roku 1939 preložený na Slovensko do plukovnej ružomerskej nemocnice. Tu spoznáva rodinu konvertitov Munkovcov, ktorá ho privedie k jeho druhej, tentoraz poslednej konverzii na katolícku vieru. Cesta hľadania sa tým zdanlivo uzavrela, kultivované vnútro, ktoré autora presahovalo natoľko, že reagoval až hrdinsky a zdanlivo proti sebe, strácajúc v takých momentoch pud sebazáchovy, je oná schopnosť komplexne (t. j. spätne aj predvídavo) reflektovať deje okolo seba, nezostarnuť natoľko, aby sa detský výkrik „Kráľ je nahý!“ stal nemožnosťou.¹⁰

V diele *Sein und haben* (*Byť a mať*) sa G. Marcel, ktorého diela mal P. Strauss neustále poruke, zmieňuje o „reflexii druhého stupňa“, spojenej s intuíciou, čiže s „účasťou“ (*Teilhabe*).¹¹ Ten istý filozof zamýšľajúci sa nad vzťahom technickej civilizácie a prirodzeného ľudského prostredia, pripisuje práve lekárskemu povolaniu komplexnosť videnia človeka.¹² Celistvé videnie dejov historických alebo tých, ktoré prebiehali vo vnútri, znamenali skutočne „reflexiu druhého stupňa“, smerom k sebe aj navonok, t. j. v zmysle vnímania rovnocenne hodnotnej existencie a účelnosti aj tých najmenších čiastočiek vesmíru.¹³ Straussov dôraz na človeka, ktorého vníma nielen ako lekár, ako objekt diagnostikovania, ale ktorého reflektuje aj ako umelec moderny, sa mu javí ako súvislosť ideí: „A každý život je zvláštna zostava myšlienok. A každý človek je zvláštna kozmická rovnica myšlienok. Preto nik nie je zbytočný.“ (s. 152–153) Takéto poňatie, dôraz na individualitu a zároveň na potrebu existencie je nielen absolútne demokratické rovnosťou šancí, ale aj presvedčivé z hľadiska lekára-humanistu, vedomého si Hypokratovej prísahy, a nakoniec z hľadiska kresťanského univerzalizmu, ktorý neselektuje medzi stvorenými entitami. Takto sa u Straussa prirodzene spája politické s povolaním a najvnútornejším presvedčením. Zdalo by sa teda, že je nakoniec všetko v poriadku. Podľa Romana Guardiniho: „To podstatné sa [...] môže odohrávať iba zvnútra. [...] A tak človek musí zaujať miesto v sebe samom. Musí si vytvoriť priestor, ktorý bude vyhradený len pre neho, a odrážať od neho nápor verejnej sféry.“¹⁴ (14) Avšak Straussov hodnotový systém, získaný výchovou, štúdiom na zahraničných univerzitách, ovzduším prvej ČSR, slobodným hľadaním, strácaním

10 Strauss, P.: c. d., s. 170, 171.

11 Marcel, G.: c. d. s. 36 a n.

12 Tenže, c. d., s. 16.

13 Strauss, P.: c. d., s. 164.

14 Guardini, R.: *Sloboda a zodpovednosť*. Dobrá kniha: Trnava, 2001, s. 28–29 (pôvodne: G. R.: *Freiheit und Verantwortung. Die Weisse Rose – Zum Widerstand im „Dritten Reich“*. Matthias Grünewald – Verlag, Mainz, 1989).

a nájdením vlastnej cesty, s ktorou sa mohol vnútorne stotožniť, čo bolo – znova treba podčiarknuť – pre jeho existenciu podstatné, narážal na životnú realitu storočia a krajiny, v ktorej sa rozhodol napriek všetkému ostať žiť.

Späťne sám rekonštruuje vlastné zážitky formou otázok: „Prečo som musel žiť vo svete, kde vo všetkom bol možný len rozbeh?“ (s. 78). Znova možno citovať Guardiniho, ktorý na margo manipulácie človeka štátom poznamenáva: „Povolanie je priesečníkom života jednotlivca a celku. Miestom, na ktorom jednotlivec stojí v sústave spoločenského celku a kde tento celok žije z pôsobenia jednotlivca. Musím mať možnosť sám si zvoliť toto miesto. Nesmie mi ho prideliť žiadna inštitúcia. [...] Sloboda práce a povolania najskôr odumiera vnútorne, keď sa tak stane, vzniká priestor pre vonkajšie zotročenie.“¹⁵ Strauss zachytil dve totality, z ktorých ani jedna nepotrebovala individuálny osobnostný, humanistický, či umelecký prístup a prínos. Z fašistickej len tak tak zázrakom vyviazol¹⁶ a v socialisticko-komunistickej uviazol na celý život. Čas verejného pôsobenia, prejavu a profesionálneho rastu P. Straussa bol obmedzený pod hrozbou straty existencie počas Slovenskej republiky. Ako cez vojnu prenasledovanému sa mu ešte raz dostáva šanca po roku 1945. Má možnosť vybudovať oddelenie nemocnice v Skalici, overovať si vedecké poznatky v chirurgickej praxi, naplno ich rozvíjať a následne publikovať..., kým nenarazí jeho slobodný duch na obyčajnú, malú ľudskú ješitosť, z ktorej prevažne úbohý socialistický ne-systém pozostával po tom, ako sa zbavil svojich pôvodných intelektuálov a kvalitných členov. Tak spontánne, bez uvažovania, neuvedomujúc si nebezpečenstvo a použijúc svoje právo na názor, ozýva sa voči nezmyselnému nariadeniu lokálneho funkcionára a „...Vzápätí sa všetko zadržlo. Len pár rokov na vlastných chirurgických nohách, v Skalici a ináč napospas malým dušičkám a závistlivcom. Rozbeh v článkoch a knihách a potom sa všetko zadržlo. To je tragédia tejto krajiny, že každé čisté oduševnenie a nadanie sa dostane pod odkvap hlúpej, raz politicky, raz ináč podfarbenej nežičlivosti.“ (s. 78) V tom momente sa začína jeho skutočné, dlhotrvajúce inferno a sloboda ducha sa musí obmedziť na vlastné vnútro, tvorbu, odborný rast a konkrétnu pomoc ľuďom v rámci možností. „Chciet' a nemôcť pomáhať radou a činom, to je pre fanatického lekára hrozná štácia spoločenského a ľudského inferna. I takto je možná implantácia invenčného bezvetria do mladej duše.“ (s. 163) Pocit inferna v socializme je veľmi podobný tomu istému v časoch fašizmu: „...Ale je to bôľne chodiť po čerstvom dopoludňajšom meste ako nevidená a chcene neviditeľná tôňa svojej vlastnej životnej možnosti.“ (s. 117)

Obidve totality, ktorými museli slovenskí intelektuáli krátkodobo alebo dlhodobo prejsť, poznačili každého z nich inak. Strauss ich charakterizuje nasledovne: „Pohreb zaživa. To vie byť dvoje. To je stále zmrtvychvstávajúci život v koncentrákoch, kde ešte pred niekoľkými rokmi žili tridsaťkiloví ľudia, živé múmie, kde hravo strieľali zdravých ľudí do tyla, kde ľudí zaživa roztrhali zbesnení psy na radosť esesákov a ich sadistických pánov. Kde splynovali milióny nevinných ľudí. Kde sa lekári dali do vivisekcií a vražedných pokusov hlú-

¹⁵ Guardini, R.: c. d., s. 63, 64.

¹⁶ Rybák, J.: Chronologický prehľad života a tvorby Pavla Straussa (1912–1994) v knihe Človek pre nikoho, s. 176–184.

pych zákrokov. Kde sa systematicky vyvražďovali ľudia rozličných nácií a rás. Kde jedni smeli žiť a iní nesmeli. A na všetko to sa zabudlo.

To bol jeden typ pohrebov za živa. A druhý sa valí ako hmla zasa na istý druh ľudí. Čo je už človek za zvrhlý tvor, že mu nestačia vojny a iné typy masových vražd, že sa pokúša stále novými spôsobmi rozdeliť ľudí na tých, čo smú žiť a tých druhých, vyvrheľov, ktorým však nestačí len žiť, a tých kántríť umlčiavanim!“ (s. 153)¹⁷

Strauss diagnostikuje u seba bolesť – nad nemožnosťou slobodne žiť a tvoriť, nad násilím, nad povrchnosťou, ktorej je svedkom. Zároveň však si uvedomuje, ako to v ňom pracuje, nachádza tvar v písomnej podobe, uvedomuje si aj význam bolesti z kresťanského hľadiska. „No – a často sa teším, že to ešte bolí...“ (s. 124). Precitovať, aj keď bolestivo, znamená ešte žiť. V rokoch inferna zachraňuje teda Pavla Straussa reflexia doby a diania, otočenie dovnútra a vnútorná sloboda.

---

¹⁷ Romano Guardini rozlišuje medzi rozličnými druhmi ničenia ľudských existencií v dejinách a konštatuje výnimočnosť fašizmu: „...Mohli by sme si však myslieť, že mnohí z nich by odpovedali aj inak. Napríklad taký Pascal, ktorý už tušil, kam môže viesť novoveký dôraz na rozum, Goethe, ktorý sa hrozil nadvlády techniky, Jacob Buckhardt, ktorý sa vzdal nádeje, že moderné ľudstvo vôbec ešte môže mať budúcnosť dôstojnú človeka – tieto osobnosti boli azda dostatočne pozorné, aby si všimli, že tu sa stalo niečo iné, ako keď nejaký primitívny kmeň vyčíňa v ošiali, ničenia alebo keď Huni pustošili Európu. Bolo by im zrejmé, že tu sa hlbinné inštinkty bezprostredne spojili s racionalitou a s technikou a tak vzniklo niečo, čo tu ešte nebolo: jednota neľudskosti a stroja.“ (podč. R. G.) – c. d., s. 41.